

Розділ 6. РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

Василь Ботушанський, Наталія Чорна

**ЮРІЙ М.Ф. УКРАЇНА НАЙДАВНІШОГО ЧАСУ – XVIII СТОЛІТТЯ:
ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ ПІЗНАННЯ / М.Ф. ЮРІЙ, Л.М. АЛЕКСІЄВЕЦЬ, Я.С.
КАЛАКУРА, О.А. УДОД. – ТЕРНОПІЛЬ: АСТОН, 2012. – КН. 1. – 700 С.**

У статті аналізується науковий доробок колективу дослідників. Основна увага звертається на вплив цивілізаційного контексту пізнання на історію України досліджуваного періоду.

Ключові слова: Україна, найдавніші часи, XVIII ст., цивілізаційний контекст, наукове пізнання.

Процеси інтеграції та глобалізації, що стали сутнісними характеристиками сучасного світу, зумовлюють активізацію відповідних дослідницьких пошуків та появу, як наслідок, значної кількості спеціальних наукових розвідок. Вплив глобалізації на національні держави далеко неоднозначний та не безальтернативний. Країни, відповідно до розуміння свого місця у глобалізованому світі, мають можливість самостійно обирати шлях подальшого розвитку: чи то ізолювати себе зсередини, повною мірою зберігаючи самобутність, але однозначно втрачаючи перспективи посилення геополітичної ваги, чи то активно включитися у глобальні процеси та заново сформувати свою політику, адекватну новітнім вимогам та викликам.

На тлі загальної зацікавленості процесами формування єдиного, цілісного світу не меншої уваги потребують проблеми регіональної історії, національної ідентичності. Творення глобального світу вимагає здійснення вибору і від України. Цілком зрозуміло, що українське суспільство не може залишитися осторонь і задовольнятися місією відстороненого спостереження. На порядок денний постає необхідність вироблення стратегії реагування. Адекватною відповіддю України на існуючий запит має стати поєднання участі у процесах світової глобалізації з традиціями збереження національних цінностей.

Українська історична доля українського народу, позначена одвічним прагненням до власної державності та боротьбою за її проголошення, активним спротивом асиміляційним процесам, намаганнями не розчинитися у сусідніх соціумах та зберегти соціокультурну ідентичність, по-справжньому може бути досягнута лише за умови її розгляду в цивілізаційному контексті. Надзвичайно вдалою спробою цивілізаційного осягнення українського історичного процесу стала праця відомих українських істориків, докторів наук М. Юрія, Л. Алексієвець, Я. Калакури, О. Удода "Україна найдавнішого часу – XVIII століття: цивілізаційний контекст пізнання". Її актуальність та своєчасність, з огляду на зазначене вище, сумніву не викликає.

Розміщена у центрі Європи, між Сходом та Заходом, Україна споконвіків була "ласим шматочком" для своїх сусідів, традиційно сильних та впливових. Як наслідок, яскраві спроби розбудови державності на території України змінювалися інкорпорацією етнічних земель до Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Московської держави, Туреччини. Потрапляючи у сферу впливу тієї чи іншої держави з притаманним їй специфічним "набором" культурних, етнічних, ментальних, релігійних та світоглядних характеристик, український народ поповнювався ними, зазнавала детермінації суспільна свідомість.

Осмислення української історії у контексті діалектичного взаємозв'язку культури, духовності та цивілізації знайшло відображення у рецензованій праці. Піднімаючи низку надзвичайно важливих для сьогодення запитів, дослідники не просто відповідають на питання "Хто ми є?", "Звідки ми?", "Куди йдемо?", а підводять кожного із вдячних читачів до самостійної відповіді на них. Звертаючись до минушини, автори праці віднаходять глибинні ключі до пояснення сьогодення, залишаючи при цьому простір для плюралізму думок та поглядів. На нашу думку, такий підхід є особливо цінним та потрібним, адже спонукає читача не просто сприймати готову інформацію, а підходити до її розуміння критично і творчо.

Кожен народ має унікальну та неповторну, а разом з тим складну та неоднозначну історію. Історія українського народу особливо рясніє подіями, що ставали початком відліку глибинних змін та трансформацій. Поява Київської Русі та прийняття християнства східного зразка, Люблінська та Берестейська унії, Національно-визвольна війна під проводом Б. Хмельницького та Переяславська

рада – далеко не повний список подій, що стали свого роду точками біфуркації та залишили глибокий слід у цивілізаційному поступі українського народу.

Високий професіоналізм, значний практичний досвід, а також звернення до значної кількості оповідних, етнографічних, зображувальних та лінгвістичних джерел дозволили авторам з'ясувати сутність та особливості давньої, середньовічної та ранньомодерної України. Застосування цивілізаційного підходу надало можливість проаналізувати етнонаціональні, ментальні, соціально-економічні, політичні та духовно-культурні процеси української історії у контексті всесвітньої історії.

Дослідники оперують фундаментальними поняттями, даючи їм власні інтерпретації та уточнення. Зі значним інтересом сприймається історіософське бачення аналізованих у праці проблем, серед яких етногенез українців та творення української нації, формування релігійної свідомості, виникнення державності, зародження козацтва, а також цивілізаційний поступ українського соціуму, його розвиток у контексті та під впливом сусідніх цивілізацій.

Структурно дослідження складається зі вступу, восьми розділів, висновків. До кожного з розділів подається список використаних джерел та літератури. Загалом автори здійснили загальний комплексний етнологічний, демографічний, соціально-економічний, політичний та соціокультурний аналіз української історії від найдавніших часів до XVIII ст. Праця насичена довідниково-енциклопедичним матеріалом, який гармонізує з проблемними тезами, що робить авторські висновки глибокими і належно аргументованими.

У перших п'яти розділах автори міркують над взаємозв'язком культури, цивілізації і держави, генезою свідомості українського народу, сутністю традиційного суспільства, ментальною особливістю давньоруської культури. Має місце глибинний аналіз методології історії, осмислення історичного процесу. На думку авторів, на сьогодні застосування традиційних підходів до трактування минулого видається вже аж надто спрощеним. Для глибокого осягнення історії, розуміння її потаємної сутності необхідним є застосування комплексу підходів, а також багатоманітного інструментарію.

У шостому розділі "Українська держава у соціокультурному вимірі" дослідницьким інтересом охоплено період середньовічної історії українського народу, епоху Київської Русі. Ключовими аспектами, обраними для осмислення, стали проблеми витоків Київської держави, передумов християнізації Русі, співіснування Київської Русі з сусідніми державами та народностями, а також останнього етапу розвитку Руської держави – періоду феодальної роздробленості.

Автори переконані: Київська Русь – це "силове підприємство", що функціонувало завдяки війні та насильству. Традиційно внутрішня війна велася між великим князем та численними племенами, що населяли руську землю. Разом з тим Русь змушена була постійно воювати із сусідами. Дослідники доводять, що ідеологією перших Рюриковичів була війна за розширення володінь і захоплення нових торгівельних шляхів, контроль над якими обіцяв величезні прибутки. Та чи не найбільшим був особистий інтерес князя, що полягав у нарощуванні влади (с. 397).

Підходячи до аналізу причин феодальної роздробленості Русі, автори тлумачать її як закономірний та логічний результат усього попереднього розвитку держави. "Зовнішні та внутрішні загрози згуртовують неконсолідовану еліту навколо сильного лідера і тим самим продовжують життя державної системи, ресурси якої близькі до вичерпання. Проте це є відстрочка системного обвалу, яка супроводжується прихованим поглибленням руйнівних тенденцій" (с. 389). Аналізуючи державотворчі традиції Святослава Хороброго, Володимира Великого, Ярослава Мудрого, дослідники знаходять у їх діях послідовні кроки до усім відомого фіналу.

Сьомий розділ "Україна в міжцивілізаційному просторі в постренесансну епоху" з-поміж низки піднятих для осмислення питань, у першу чергу привертає увагу глибинним аналізом проблеми кризи української ідентичності та маргіналізації у польсько-литовську і післяперейславську епохи, а також дослідженням процесу становлення української нації, оформлення мови. Як зазначається у розділі, "травма, яку пережив український народ як етнос у період польсько-литовського панування, дала поштовх до формування нової національної ідентичності" (с. 491). Разом з тим, "поділ України між Річчю Посполитою та Московією зумовив гальмування процесу консолідації українства; мала місце деформація національної свідомості українського народу, особливо його духовної еліти" (с. 555).

У восьмому розділі "Соціокультурні та релігійні процеси в Україні в XVI–XVIII століттях" автори обґрунтували походження та причини виникнення козацтва, вивели причини розгортання Хмельниччини з релігійного протистояння та релігійних утисків українського народу, обґрунтували думку про те, що Національно-визвольна війна під проводом Б. Хмельницького – це класичний приклад буржуазної революції, а також дослідили процеси маргіналізації українського соціуму у другій половині XVII–XVIII ст.

На думку авторів, глибока світоглядна криза, що супроводжує українське суспільство упродовж усього періоду розбудови незалежної держави та проявляється у неспроможності розв'язати

одвічну проблему геополітичного вибору між Сходом та Заходом, є нічим іншим, як породженням маргінальності.

Як зазначають автори у висновках, "цивілізаційний підхід дозволяє описати феномен особливою мовою, вписати Україну в систему локальних цивілізацій, визначити її місце у цій системі" (с. 692). З огляду на те, що осмислення історії у контексті світових цивілізацій є своєрідним запитом сьогодення, опублікована українськими науковцями праця стала важливим внеском у формування відповіді на нього.

Рецензована книга розрахована на фахівців з історії, історії культури, культурології, студентів, аспірантів, викладачів, широке читацьке коло, усіх тих, кому небайдужа історія України.

Васи́лий Ботуша́нський, Ната́лья Черна́я

ЮРИЙ М.Ф. УКРАИНА ДРЕВНЕЙШИХ ВРЕМЕН – XVIII ВЕКА: ЦИВИЛИЗАЦИОННОМ КОНТЕКСТЕ ПОЗНАНИЯ / М.Ф. ЮРИЙ, Л.М. АЛЕКСИЕВЕЦЬ, Я.С. КАЛАКУРА, О.А. УДОД. – ТЕРНОПОЛЬ: АСТОН, 2012. – КН. 1. – 700 С.

В статье анализируется научный потенциал коллектива исследователей. Основное внимание обращается на влияние цивилизационного контекста познания на историю Украины исследуемого периода.

Ключевые слова: Украина, древнейшие времена, XVIII в., цивилизационный контекст.

Vasyl Botushanskyy, Natalia Chorna

YURIY M.F. UKRAINE EARLIEST OF TIMES – EIGHTEENTH CENTURY: CIVILIZATIONAL CONTEXT KNOWLEDGE / M.F. YURIY, L.M. ALEKSIYEVETS, J.S. KALAKURA, O.A. UDOD. – TERNOPIIL: ASTON, 2012. – CN. 1. – 700 S.

This article analyzes scientific contributions, the team of researchers. Main attention is paid to the impact of civilizational context of knowledge on the history of Ukraine period studied.

Key words: Ukraine, ancient times, XVIII century, civilizational context.

УДК 94(477)

Оксана Гомотюк, Олег Ярошинський

**ПЕРШИЙ ПОСІБНИК З МЕТОДОЛОГІЇ УКРАЇНОЗНАВСТВА
(КАЛАКУРА Я. УКРАЇНОЗНАВЧЕ ДОСЛІДЖЕННЯ: ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ. –
К.; ТЕРНОПІЛЬ: ДЖУРА, 2012. – 292 С.)**

У рецензованому посібнику аналізується роль і значення українознавства в сучасній гуманітарній науці.

Ключові слова: українознавство, теорія, методологія, дослідження, понятійний апарат.

Нещодавно інтелектуальна скарбниця вітчизняного та зарубіжного українознавства поповнилася унікальним науково-методичним посібником відомого українського історика, українознавця, історіографа, джерелознавця, архівознавця, доктора історичних наук, академіка АН вищої школи України, Заслуженого професора Київського національного університету імені Тараса Шевченка, головного наукового співробітника Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії, Заслуженого працівника вищої школи України Ярослава Степановича Калакури "Українознавче дослідження: теорія та методологія" (2012 р.).

Ця ґрунтовна праця присвячена найактуальнішим проблемам українознавства, опрацюванню його теоретико-методологічних засад, освітніх, пізнавальних і світоглядно-виховних функцій. Книга носить підсумовуючий характер, систематизуючи багаторічні студії талановитого вченого, його цюнайширших інтересів і умінь із ключових проблем українознавчого дослідження. Винятково цінним є це дослідження для молодих науковців, які працюють у різних сферах українознавства: історії, історіографії, етнології, філософії, державознавства, демографії, лінгвістики, культурології, світового українства, біографістики та ін. У науково-методичному посібнику розглядаються ключові питання українознавчого дослідження, його системний, міждисциплінарний характер, теоретичні та методологічні засади.